

HAKEMLİK SÜRECİNDEKİ GELİŞMELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ: NASIL İYİ BİR HAKEM OLUNUR?

Prof. Dr. Emine Gül Kapçı¹

“Makalenizin nasıl değerlendirilmesini istiyorsanız, siz de hakemlik yaptığınızda makaleleri öyle değerlendirin”

Giriş

Akademik yayıncılığın en önemli özelliği, -akademik yayınların niteliğini korumak ve/ya yükseltmek- amacıyla aday makalelerin (manuscripts) hakemlerin denetiminden geçmesidir. Akademik yayıncılıkta hakemlik sisteminin ilk örnekleri 18. yüzyıldan itibaren görülse bile (bkz., Benos v.d., 2006), akran değerlendirmesi (peer review) temelli hakemliğin, hem dünyada hem de Türkiye’de ancak 20.yüzyılın son çeyreğinde olağan bir uygulama haline geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu sistemin en temel özellikleri; 1) akranların/meslektaşların hakemlik yaptığı ve bilim kişinin bazen yazar bazen de hakem rolünü yerine getirdiği, 2) aday makalelerin birden fazla hakemin denetimine sunulduğu, 3) yaygın uygulama biçiminin çift-yönlü kör hakemlik olduğu ve 4) aday makalenin yayınlanması-yayınlanmaması kararını her ne kadar editörler verse de, bu kararlarda hakem görüşlerinin önemli olduğu bir yapılanmanın olmasıdır.

Özellikle 2000’li yılların başından itibaren, hakemlik sisteminin yukarıda belirtilen dört boyutu da dahil olmak üzere, hem var olan durumu saptamaya yönelik, hem de yayınlamaya değer ve yayınlanmaması gereken makalelerin en isabetli biçimde nasıl belirlenebileceğine ilişkin araştırmalara ve farklı yaklaşımların denendiği uygulamalara başlanmıştır. Bu sunumun amacı, hakem özellikleri ve sorumlulukları konusunda gerçekleştirilen araştırma sonuçları ile bu alandaki güncel tartışmaları ve yaklaşımları değerlendirmektir. Bu değerlendirmelerin, akademik yayıncılığın en önemli unsurları olan yazar, hakem ve editörleri farklı uygulamaların varlığından haberdar etmenin yanı sıra, geleceğin hakemlerine katkıda bulunacağı ümit edilmektedir.

¹ Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi
E-posta: kapci@ ankara.edu.tr

Yetkin Hakemlerin Özellikleri: Araştırma Bulguları

Yetkin hakemlerin özelliklerini belirlemeye yönelik gerçekleştirilen araştırmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu araştırmaların bir başka özelliği ise neredeyse tamamının sağlık bilimleri alanında gerçekleştirilmiş olmasıdır.

Callahan ve Tercier (2007) yetkin hakemliğe katkıda bulunacağını düşündükleri - hakemlerin özellikleriyle ilgili- bir dizi değişkeni incelemişlerdir. Bu değişkenler, hakemin formal eğitimini (uzmanlık /doktora) tamamladıktan sonra geçirdiği süre, hakemin akademik derecesi, hakemin bir derginin editörler kurulunda bulunması, hakemlikle ilgili eğitim alması, istatistik eğitimi alması, son 10 yıldır hakemlik yapıyor olması ve desteklenen bir araştırmamanın yürütücü olmasıdır. Bu değişkenlerden yalnızca, formal eğitim tamamlandıktan sonra geçirilen sürenin 10 yıldan az olması değişkeni, yani göreceli olarak genç hakem olmak, yetkin hakemliği yordamıştır. Benzer biçimde, Evans, McNutt, Fletcher ve Fletcher'in 1993 yılında yaptıkları çalışma da göreceli olarak genç akademisyenlerin daha yetkin hakemlik yaptıklarını göstermiştir.

Türkiye'deki bilimsel süreli yayınlarda pek sık karşılaşmasak da, yurt dışında yayınlanan dergilerin bir bölümü, aday makalenin gönderileceği hakemleri yazarın kendisine sormakta ve ortalama olarak 3-5 hakem ismini yazardan istemektedir. Rivara v.d. (2007), editör seçimine dayalı hakemler ile yazar seçimine dayalı hakemlerin yaptığı değerlendirmeler arasında, değerlendirmelerin kalitesi açısından bir fark olup olmadığını karşılaştırmışlardır. Karşılaştırma sekiz boyutta yapılmıştır: 1. Çalışmanın önemini tartışma, 2. Özgünlüğü tartışma 3. Yöntemin gözden geçirilmesi 4. Yararlı yorumlar 5. Yapıcı yorumlar 6. Yorumları destekleyen kanıtların sunulması 7. Sonuçların nasıl değerlendirildiğinin tartışılması ve 8. Değerlendirmenin genel olarak niteliği. Editörün seçtiği hakemler ile yazarların önerdiği hakemler arasında ne nitelik ne de değerlendirme süresi açısından herhangi bir farklılık bulunmamıştır. İstatistiksel olarak elde edilen tek farklılık, editörlerin seçtiği hakemlerin, yazarların önerdiği hakemlerden daha fazla oranda red kararı vermeleridir.

Hem yazarların, hem editörlerin görüşlerine göre yetkin hakemlerin özelliklerini belirlemeye çalışan bir başka araştırmada ise pek çok değişken ele alınmıştır (Black, vanRooyen, Godlee, Smith ve Evans, 1998). Bunlar, cinsiyet, yaş, yerleşim yeri, akademik derecesini aldığı yaş, lisansüstü eğitim nitelikleri, lisansüstü istatistik eğitimi, çalıştığı kurum tipi, son beş yılda hakemli dergilerdeki yayın sayısı, hakemli dergilerdeki hakemlik sayısı, hakemlik yaptığı dergi sayısı, editörler kuruluna üyelik, körleme ve maskelememe yaklaşımına isteklilik

gibi. Bu araştırmada, hem editörlere hem de yazarlara göre yetkin hakemliği yordayan değişkenlerin epidemiyoloji ya da istatistik eğitimi almak, genç araştırmacı olmak ve yaklaşık 3 saatte (daha fazla değil) aday makaleyi değerlendirmek olduğu bulunmuştur. Araştırmanın belki de en önemli bulgusu, ele alınan değişkenlerin yalnızca %8'inin yetkin hakemlikle ilgili özellikleri açıklamasıdır.

Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, öncelikle yetkin hakemlikle ilişkili özellikleri belirlemenin çok kolay olmadığı görölmektedir. Kaç yıldır hakemlik yaptığı, kaç dergide hakemlik yaptığı, akademik yaşam süresi, akademik derece, editörler kurulunda olmak, araştırma projelerinde hakemlik yapmak gibi ilk bakışta yetkin hakemliği yordayacağı düşünölen değişkenler anlamlı bulunmamıştır. Yukarıda özetlenen araştırmalarda ele alınan değişkenler incelendiğinde, pek çoğunun niceliksel (kaç yıldır hakemlik yapıldığı) ya da kategorik (cinsiyet, akademik derece gibi) değişkenler olduğu görölmektedir. Oysa araştırmanın önemini ve özgünlüğünü belirleyebilme, yapıcı yorumlarda ve katkıda bulunma gibi yetkin hakemliği belirleyen özellikler kişinin tüm akademik yaşamı sürecinde edindiği daha kapsamlı, soyut ve niteliksel beceriler olabilir. Örneğin, eleştirel düşünöbilme, soyut çıkarımlarda bulunabilme, alana katkıyı farklı perspektiflerden görebilme, çalışmanın kısa ve uzun dönem doğurgularını görebilme gibi.

Yurt dışında –özellikle Batı ölkelerinde gerçekleştirilen bu araştırmalara karşın-Türkiye'de yetkin hakemliği belirleyen özelliklerin sınıandığı araştırmalara erişilememiştir. Yetkin hakemliğin özelliklerini belirlemeye dönük niceliksel ve niteliksel araştırmalara ve ayrıca, bilim alanlarına göre –sağlık, temel, sosyal bilimler gibi- bu değişkenlerin farklılaşıp farklılaşmadığı da araştırmaya değer bir başka konu gibi görönmektedir.

Yetkin Hakemlerin Özellikleri: Editör Görüşleri

Yetkin hakemliğe yönelik araştırma bulgularının yanı sıra, ister editör, ister hakem ister yazar olsun, akademisyenler “yetkin ve iyi” hakemliğin temel özellikleri konusundaki görüşlerini bildirmektedirler. Hakemin belirlenen zaman diliminde değerlendirmesini yapması gerektiği örneğinde olduğu gibi, bildirilen görüşlerde farklılıklardan çok benzerliklerin yer aldığı söylenebilir. Aşağıda, “yetkin ve iyi” hakemlerin temel özellikleri konusundaki görüşlerin bir özeti sunulmuştur.

1. Hakemlik isteğine hemen yanıt verir; isteği reddediyorsa gerekçesini belirtir. Zamanı uygun değilse, bir sonraki aday makaleyi ne zaman değerlendirebileceğini, alanı uygun bulmadıysa, en iyi hakemlik yapabileceği alanları bildirir. Hakemliği bir kez kabul ettiğinde değerlendirmeyi *erteleme* davranışını göstermez. Sonuçta ertelemek, değerlendirme süresini azaltmamaktadır (Lin, 2009).

2. Aday makaleyi *yapıcı* bir biçimde değerlendirir. Makalenin alana katkısı olmadığını, yöntemde hatalar bulunduğunu, istatistiklerin uygun olmadığını, sonuçların abartıldığını söylemek ve sonuç olarak aday makaledeki sorunları belirleyebilmek önemlidir. Ancak bundan daha da önemlisi, neyin iyi olduğunu ve buradan nasıl yararlanılabileceğini, uygun istatistiklerin ne olduğunu, alana katkısının nasıl sağlanabileceğini belirtmek, sonuç olarak *yapıcı* bir değerlendirme yapmak önemlidir (MacInnis, 2003). Bu değerlendirmenin temel noktası ise eksiklikleri gidermeye dönük olmalıdır. Örneğin, makaledeki eksiklik, çalışmanın sınırlılığı olarak yazılabilir mi?

3. Yazarı değil, makaleyi eleştirmek önemlidir. Çalışmanın niteliği nasıl olursa olsun hakemlerin özenli ve saygılı bir dil kullanması beklenmektedir. “*Makalenizin nasıl değerlendirilmesini istiyorsanız, siz de hakemlik yaptığımızda makaleleri öyle değerlendirin*” ifadesi artık yaygın biçimde kabul görmektedir.

4. Kendini yazarın yerine koymanın yanı sıra, hakemin kendisini okuyucunun yerine de koyabilmesi ve önemli bir bilginin eksik olup olmadığını fark etmesi, ilgisiz cümle, veri ya da metnin akıcılığındaki aksaklıkları belirleyip bunların nasıl düzeltileceği konusunda yazara önerilerde bulunması önemlidir (Lin, 2009).

5. Muğlak öneriler yerine somut önerilerde bulunmak. Örneğin, “alan-yazındaki önemli çalışmalardan söz edilmeli” ya da “uygun istatistikler kullanılmalı” demek yerine bu çalışmalardan örnekler verilmesi ya da uygun istatistiklerin neler olduğu bilgisinin verilmesi aday makalenin düzeltilmesine katkı sağlayacaktır.

6. İlk bakışta doğru gibi görünen, alelacele yapılmış eleştirilerden kaçınılmalıdır. Örneğin “güvenirlik çalışmasındaki örneklem yeterince büyük değil” dendiğinde “küçük örneklemle anlamlı bir sonucu elde etmek zaten daha zor olurdu” yanıtını beraberinde getirebilir (MacInnis, 2003).

7. Sağlam bir gerekçeye dayandırarak makaleyi reddetmek gerekir. Bu gerekçeler olabildiğince ayrıntılı biçimde yazara iletilmelidir. Unutulmamalıdır ki, yazar araştırmalarına ve

dolayısıyla makale yazımına devam edecektir. Bu nedenle ilerleyen süreçte hakemden elde ettiği geri-bildirimler oldukça önemli olabilir.

8. Hakemlerden birinin yalnızca “muhteşem” bir makale dediği, diğerinin ise makul bir dizi öneride bulunduğu aday makaleyi, bir başka hakeme de göndermek en isabetli yaklaşım olabilir. İyi bir hakem, bir makalenin neden “şahane” olduğunu da açıklamalıdır.

Hakemlik Sürecindeki Gelişmeler

Yetkin hakemlik becerileri bilimsel süreli yayınların niteliğini koruma ve geliştirmede en önemli unsurlardan biri olduğundan, özellikle 2000’li yıllardan itibaren dergi editörleri niteliği korumak amacıyla çeşitli uygulamalara girişmişlerdir. Ayrıca, yazar, hakem ve/veya editörler, yetkin hakemliğe yönelik çeşitli önerilerde bulunmuşlardır. Bu bölümde, kimi dergilerin, editörlerin veya hakemlerin göreceli olarak yeni uygulama ve önerilerinden örnekler verilmiştir.

1. Editörlerin, hakemlerin hakemliklerini değerlendirmeleri. Bu değerlendirmeler sonucunda yüksek not alan hakemler, hakemliğe devam edebiliyor.

2. Baveye (2010) özellikle son yıllarda dergilere gönderilen kalitesiz makale sayısındaki artışın gönüllü hakemlik sürecini baltaladığını ve haklı olarak araştırmacıların hakemlik yapmak istemediklerini belirtmektedir. Akademi camiasındaki “Yayınlarsın ya da telef olursun” (publish or perish) anlayışından hızla uzaklaşılması ve yayınlanan makale sayısının azaltılması gerektiğini önermektedir.

3. Geleneksel olarak hakemliğin somut herhangi bir karşılığı yoktur. Hakemlik yapan yazarların/araştırmacıların çok büyük bir bölümü alanlarına saygı, buldukları konuma kendilerini getiren sürece katkıda bulunma, son gelişmeleri takip etme fırsatı gibi sadece içsel güdülenme nedeniyle hakemlik yapmaktadırlar. Ancak giderek artan sayıda araştırmacının/yazarın hakemlik yapmak istememesi ve yetkin hakemlik konusunda yaşanan güçlükler nedeniyle hakemliğin nasıl özendirileceği ve ödüllendirileceği konusunda ateşli tartışmalar yapılmaktadır.

4. Yetkin hakemleri takdir etmek ve özendirmek amacıyla kimi dergiler yılın en iyi hakemleri ödülünü –bu hakemlerin adlarını dergilerinde yayınlayarak- vermektedir (Örneğin, Journal of Supply Chain Management).

5. Paoletti, (2010).hakemlik sürecindeki zaman baskısından ötürü, bazı dergilerin yazarlardan öncelikle çalışmalarının neden önemli olduğunu ve neden yayınlanması gerektiğini

anlatan bir paragraf yazmaları istendiğini bildirmektedir. Editörler ancak bu paragrafı değerlendirdikten sonra, yazara makalesini göndermesini ya da göndermemesini söylemektedir.

6. Paoletti (2010) aynı zamanda h faktörüne benzer biçimde, en iyi hakemleri belirlemek amacıyla “hakem faktörü ” (HF) hesaplama önerilerinde bulunulmuştur. Web of Science ya da Scopus dergilerinde yapılan hakemlik sayısının derginin etki faktörüyle çarpımı sonucunda elde edilen değer HF’yi verecektir. Paoletti, HF’nin hesaplanmasında hakemin makaleyi değerlendirme süresinin dikkate alınıp alınmaması konusunda görüş bildirmiyor. HF bilgisinin, hakemin özgeçmişinde ek bir cümlenin ötesinde, hakemliğinin takdir edilmesinin somut bir göstergesi olacağı ve araştırmacının hakemliğine ilişkin deneyimlerini göstereceği düşünülmektedir.

7. Pek çok dergi, aday makalenin derginin yazım kurallarına uyup uymadığını hakemin değerlendirmesini beklemektedir. Ancak hakemlik zaten yoğun bir emek ve zaman gerektirdiğinden ve özellikle Türkiye’de hakemlerin çok büyük bir bölümü yazım kuralları birbirinden oldukça farklı olabilen dergilerde hakemlik yaptığından, aday makalenin derginin yazım kurallarına uyup uymadığını değerlendirme ya da inceleme görevi hakemlerin sorumluluğundan çıkarılabilir. Çevrim-içi kimi dergiler, yazarın yazım kurallarını izleyip izlemediğini denetlemek amacıyla derginin başlıca yazım kurallarına uyulduğuna ilişkin bir form doldurmasını beklemektedir (Örneğin, özetin 140-150 sözcük olması gerekirken aday makalenin özeti bu sınırı aşıyorsa, söz konusu makale dergiye teslim edilemiyor).

8. SBVT komite üyeliği deneyimlerim sonucunda, Türkiye’deki hakemlerin büyük bir bölümünün, yalnızca hakem değerlendirmesi formunu doldurduğunu gözledim. Bu formlar genellikle, “Başlığın yazının içeriğine uygunluğu”, “Türkçe alan-yazını aktarma”, “Yöntemin uygunluğu”, “Bulguların tartışılmasının yeterliği” gibi üç-beş sorudan oluşmakta ve hakemler, “uygun”, “kısmen uygun” ya da “uygun değil” seçeneklerinden birini işaretleyerek değerlendirmelerini tamamlamakta, aday makalenin niteliğini ise ayrıntılarıyla, -giriş, yöntem, bulgular, tartışma, araştırmanın katkısı gibi-tartışmadığını gözledim. Oysa bu form, hakemin makale hakkındaki görüşlerini editörlere özetlemek amacıyla doldurulmaktadır. Çoğunlukla çevrim-içi gönderilen bu formlarda hakemlerin görüşlerini bildirebilecekleri bölüm, göreceli olarak birkaç cümlenin yazılabileceği bir alan gibi görüldüğünden, belki de hakemler yalnızca formu doldurdıklarında hakemliğin gereklerini tamamladıklarını düşünüyor olabilirler. Olası

böyle bir yanlış anlamamanın önüne geçebilmek için dergilerin nasıl bir hakemlik beklediklerini açıklayıcı bilgileri sağlamalarında yarar olabilir.

9. Türkiye’deki sosyal bilimler alanındaki dergilerde, hakemlerin genellikle dört seçenekten birini seçerek aday makaleye ilişkin bir karar vermeleri beklenmektedir: *Basılabilir; öneriler doğrultusunda düzeltilerek basılabilir; öneriler doğrultusunda düzeltilen makaleyi görmek istiyorum ve basılamaz*. Yurt-dışındaki dergilerde ise bu karar, *Basılabilir, küçük değişikliklerle basılabilir, büyük değişikliklerle basılabilir, büyük değişiklikler yapıldıktan sonra aday makalenin yeni baştan değerlendirilmesi ve basılamaz* biçimindedir. Özellikle, “*büyük değişiklikler yapıldıktan sonra aday makalenin yeni baştan değerlendirilmesi*”(reconsider after major revision) kararının Türkiye’deki dergilerde de yaygınlaştırılması hem yazarlara hem de editörlere kolaylık sağlayabilir. Bu karar, hem yazarları hayal kırıklığına uğratmamakta, hem de hakemlerin önerilerinin yerine getirilmesini sağlamaktadır. Yurt dışındaki dergi editörleri, bu kararın verildiği makalelerin büyük oranda geliştiğini ve büyük bir bölümünün kabul edildiğini belirtmektedirler.

10. Yurt dışındaki dergilerin önemli bir bölümü, hakem değerlendirme formlarında “*yalnızca editöre iletilecek gizli bilgi*” bölümüne yer vermektedir. Bu bölümde, hakemler araştırmacıya/yazara doğrudan iletmek istemediği –makaledeki etik ihlaller ya da makalenin kesinlikle kabul edilmemesi gerektiği gibi- düşüncelerini editörlere yazabilmektedir. Hakemlerin sorumluluklarından biri, yazara/araştırmacıya yapıcı önerilerde bulunmak olduğundan, görüşü makalenin reddedilmesi yönünde olabilir; editöre iletilecek gizli bölümüne makalenin reddedilmesi önerisinde bulunabilmektedir. Editörler de, hakemlerin düzeltme önerilerini yazarlara iletirken, makalenin basılıp basılmaması görüşünü iletmemektedir. Bu uygulamanın dezavantajı, hakemin yazara iletisi ile editöre iletisinin çelişmesidir. Örneğin hakem, yazara iletilen bölümde makaleyi överken, editöre makalenin kesinlikle reddedilmesi gerektiğini bildirebilmektedir. Yukarıda sözü edilen uygulama ile bu dezavantajın üstesinden gelindiğinden, özellikle hakem sayısının sınırlı olduğu ve kimliğinin tahmin edilebileceği alanlarda hem hakem, hem de editör korunabilmektedir. Türkiye’de ise bu uygulamayı gerçekleştiren süreli yayınların sayısı oldukça sınırlıdır.

11. “*Körleme*” (Blinding) “*Maskelememe*” (Unmasking) ve “*Açık Hakemlik*” (Open review) Uygulamaları: Benos v.d. (2007) “Akran hakemliğinin iniş ve çıkışları” (The ups and downs of peer review) başlıklı yazılarında, aday makalelerin değerlendirilmesi sürecinde

hakemlerin ve yazarın birbirlerinin kimliğini ve çalıştığı kurumu bilip bilmemeye ve çoklu değerlendirmeye dayanan hakemlik uygulamalarının avantaj ve dezavantajlarını -çeşitli araştırma sonuçlarına göre- değerlendirmişlerdir. *Körleme*, araştırmacının ve hakemin kimliğinin / kurumunun birbirlerinden gizlenmesidir. Bu uygulamaya *Maskeleme* de denmektedir.

Maskelememe ise hakemin kimliğinin yazardan ve diğer hakemlerden gizlenmemesidir. Bir başka uygulama ise, ne yazarın ne de hakemlerin kimliklerinin gizlenmemesidir. *Körleme* ve *maskelememe* uygulamasına dayalı araştırma sonuçları, yetkin ve iyi hakemlik açısından her iki uygulama arasında önemli bir farklılık göstermemiştir. En önemli farklılık, “*maskelememe*” olduğunda, yani hakemin kimliğinin yazar tarafından bilindiği uygulamalarda hakemlerin aday makaleleri inceleme oranları düşmekte –hakemlik yapmak istememekte-, kabul ettiklerinde ise makalelerin kabul oranları artmaktadır. *Körlemenin* olduğu uygulamalarda yanlılıkta azalma olmakta, bu makalelere daha fazla atıfta bulunmaktadır. *Maskelememe* uygulamasında ise hakemler daha özenli biçimde raporlarını yazmaktadırlar.

Aday makalelerin değerlendirilmesinde son uygulamalardan birisi olarak, internetin yaygınlaşmasıyla birlikte gelişen “*Açık hakemlik*” uygulamasından söz edilebilir. “*Açık hakemlik*” uygulamasında, aday makaleler oldukça geniş bir hakem grubunun ve ilgilenen tüm bilim kişilerinin görüşlerine sunulmaktadır. Böylece araştırma sonuçlarının hızla yaygınlaşacağı ve entelektüel aşırı macılığın önüne geçilebileceği iddia edilmektedir. Benos v.d. (2007) açık hakemliğin birbirinden farklı uygulamalarını somut dergilerden örnekler vererek ayrıntılarıyla aktarmışlardır. Bu dergilerden biri, *Atmospheric Chemistry and Physics (ACP)* dir. Bu dergiye gönderilen makaleler iki aşamada değerlendirilmektedir. İlk aşamada, aday makale ilgili hakemlere ve ilgilenen tüm bilim kişilerinin görüşlerine –genellikle çevrim-içi- sunulmaktadır. Süreçte getirilen tüm öneriler ve eleştiriler saydamdır; tüm hakemler, ilgili tüm bilim kişileri ve tüm araştırmacılar getirilen önerileri ve eleştirileri izleyebilmektedir. Bu aşamada hakemler arzu ederlerse yine kimliklerini gizleyebilmektedir, yaklaşık 2/3’ü anonim kalmaktadır. Ancak yorum yazan bilim kişileri kimliklerini bildirmek zorundadır. Yazarlar arzu ederlerse bu süreçte getirilen eleştirileri ve önerileri yerine getirmekte, ardından geleneksel akran hakemliği sürecine geçilmektedir. Bu uygulamanın en önemli avantajı belki de, tüm bilim kişilerini eğitici / bilgilendirici olması, aynı zamanda hakemlerin üzerindeki ağır yükü oldukça hafifletmesidir. *ACP*’nin editörleri, gönderilen makalelerde düşük red oranına karşın (%20 civarında), derginin 169 dergi arasında 12. sırada yer aldığını bildirmektedirler. Sonuçta, bu dergiye ya çok iyi

makaleler gönderilmekte ya da “açık hakemlik” uygulaması aday makalenin niteliğini artırmaktadır.

12. Son yıllarda hızla artan uygulamalardan biri de, aynı aday makaleyi değerlendiren hakemlerin birbirlerinin raporlarını görebilmeleridir. Bu uygulamanın birkaç açıdan yararı olacağını düşünüyorum. İlk olarak, formel ya da informel hakemlik eğitimi almayan hakemlere, bir anlamda, *uygulamalı hizmet-içi eğitim* olanağı sunmaktadır. Hakemler de hatadan arınmış değillerdir². Gözden kaçırdıkları bir noktayı akranlarının değerlendirmelerinden öğrenip, bir sonraki aday makaleyi daha dikkatli değerlendirebilirler. Ayrıca, hakemlerin bazen birbiriyle çelişen eleştirileri ya da istekleri olabilmektedir (Bunun bir yazar olarak kendi kişisel deneyimim olduğunu itiraf edeyim!). Örneğin, hakemlerden biri aday makaledeki bir tablonun muhakkak bulunmasını isterken, diğer hakem aynı tablonun muhakkak çıkarılmasını ya da aynı değişkene ilişkin farklı istatistiksel analizlerini isteyebilmektedir. Editörün her bir makaleyi ve her bir hakemin öneri ve eleştirilerini ayrıntılarıyla değerlendirmesi ve bu çelişkileri görüp karar vermesi genellikle mümkün olmamaktadır. Anonim kalarak ya da kalmayarak, hakemlerin birbirlerinin raporlarını görmelerinin çok yararlı olabileceğini düşünüyorum.

13. Son yıllardaki uygulamalardan biri de, bazı dergilerin çevrim-içi hakemlik eğitimi vermeleridir. Örneğin, Gastrointestinal Endoscopy dergisinin verdiği böyle bir kursta (gieReviwersCourse), hakemlerden, -araştırma bulgusu ne kadar olumsuz ya da can sıkıcı olursa olsun- araştırma sorusunun geçerliğini değerlendirmeleri istenmektedir. Bu eğitimden geçmeyenler genellikle sözü edilen bu dergilerde hakemlik yapamamaktadır. Ayrıca, kimi editörler de, çoğunlukla atölye çalışmaları yoluyla hakemlik eğitimi vermektedirler.

² Baxt, Waeckerle, Berlin ve Callaham (1998), hakemlerin, “kurmaca” bir makaleyi ne kadar isabetle değerlendirdiklerini, hakemlerin büyük ve küçük hataları fark edip etmediklerini ve makaleye kabul, düzeltmelerle kabul ve red kararını veren hakemler arasında hataları fark etme yüzdesi açısından fark olup olmadığını araştırmışlardır. Toplam 203 hakemin katıldığı bu araştırmada, hakemlere birkaç ay öncesinden bir değerlendirme çalışması yapılacağı söylenmiş, ancak bu değerlendirmenin zamanı ve yöntemi hakkında bilgi verilmemiştir. Sonuçta hakemler, performanslarının daha isabetli değerlendirilebilmesi amacıyla araştırmanın gerçek amacı hakkında tam olarak bilgilendirilmemişlerdir. Red (117) kabul (15) düzeltme (67) isteyen hakemlerin performansları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Kabul veren hakemler hataların %15’ini, düzeltme verenler %26’sını ve red verenler %37’sini görebilmişlerdir. Daha da önemlisi, çözülmesi mümkün olmayan hataların ancak %34’ü saptanabilmiş ve hakemlerin %59’u bu çalışmayı reddetmişlerdir.

14. Daha sık karşılaşılmaya başlanılan bir uygulama ise, geleceğin hakemlerini eğitmek amacıyla hakemin çalıştığı kurumdaki genç akademisyenlerle birlikte aday makaleyi değerlendirmesidir. Bu tür uygulamalarda, editörden mutlaka izin alınmalıdır. Körleme uygulaması yapılıp yapılmamasından ya da makalenin kabul edilip edilmemesine bakılmaksızın, bu genç akademisyenlerin de gizlilik kurallarına uyması gerekmektedir.

15. Hakemlik uygulamasındaki bir başka değişiklik ise, editörlerin hakeme ulaşmasında olduğu gibi, tek yönlü hakem belirleme sürecinin tersine işlemedir. Çoğunlukta çevrim-içi olan bu dergilerde, araştırmacılar arzu ettiklerinde kendilerini o derginin hakem listesine adlarını ekleyebilmektedir. Editörler de ilgili aday makaleleri bu yeni hakemlerin değerlendirmelerine sunmaktadır.

Sonuç

İnternet ve çevrimiçi yayıncılığın gelişimine koşut biçimde, bilimsel süreli yayıncılığın önemli bir parçası olan akran hakemliği uygulamalarında da oldukça önemli değişiklikler yaşanmaktadır. Türkiye'deki uygulamalara bakıldığında, bu değişiklikler editör, hakem ve araştırmacı olan bilim kişileri arasındaki informel tartışmalarda sıklıkla dile getirilmekte, ancak uygulamaya geçirilmesi zaman almaktadır. Yetkin hakemliğe yönelik yapılan çalışmaların ve getirilen yeniliklerin özetlendiği bu sunumun, özellikle *yetkin genç hakemlerin* ve dolayısıyla *yetkin genç araştırmacıların* yetişmesine katkıda bulunacağını ümit etmekteyim. Herkesi saygıyla selamlıyorum.

Kaynaklar

Baveye, P (2010). In recognition of peer reviewers.

http://www.info.scopus.com/researchtrends/pe_foc18html.adresinden 20 Eylül 2010 tarihinde indirilmiştir.

Baxt, W.G., Waeckerle, J.F., Berlin, J.A. ve Callaham, M.L (1998). Who reviews the reviewers? Feasibility of using a fictitious manuscript to evaluate peer reviewer performance. *Annals of Emergency Medicine*, 32, 310-317.

Benos, D.J., Bashari, E., Chaves, J.M., Gaggar, A., Kapoor, N., LaFrance, M., Mans, R., Mayhew, D., McGowan, S., Polter, A., Qadri, Y., Sarfare, S., Schultz, K., Ryan Splittgerber, Stephenson, J., Cristy Tower, C., Walton R.G ve Zotov, A. (2007). The ups and downs of peer review. *Advances in Physiology Education*, 31, 145-152.

Black, N., vanRooyen, S., Godlee, F., Smith, R ve Evans, S. (1998). What makes a good reviewer and a good review for a general medical journal?. *JAMA*, 280, 231-233, 2 Ekim 2010 tarihinde www.jama.com adresinden indirilmiştir.

Callaham, M.L. ve Tercier, J. (2007). The relationship of previous training and experience of journal peer reviewers to subsequent review quality. *PLoS Med* 4(1): e40. doi:10.1371/journal.pmed.0040040.

Evans, A.T., McNutt, R.A., Fletcher, S.W. ve Fletcher, R.H. (1993). The characteristics of peer reviewers who produce good quality reviews. *Journal of General Internal Medicine*, 8, 422-428.

Lin, B.J. (2009). How does a reviewer make a difference?. *Journal of Micro/Nanolithography*, 8, doi:10.1117/1.3245963

MacInnis, D. (2003). Responsibilities of a good reviewer: Lessons learned from kindergarten, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 31, 344-345.

Paoletti, E. (2010). Rewarding reviewers- could a reviewer factor be a solution?. http://www.elsevier.com/wps/find/reviewershome.print/ru_issue4 adresinden 20 Eylül 2010 tarihinde indirilmiştir.

Rivara, F.P., Cummings, P., Ringold, S., Berman, A.B., Joffe, A., ve Christakis D.A. (2007). A comparison of reviewers selected by editors and reviewers suggested by authors. *The Journal of Pediatrics*, 151, 202-205.